

KOREYS VA O‘ZBEK SHE‘RIY TURLARINING QIYOSI (HYANGA VA BARMOQ VAZNI TURLARINING TAHLILI ASOSIDA)

Shokirxonova E‘zoza Zafarxon qizi
Toshkent davlat sharqshunsluk universiteti
Koreys filologiyasi kafedrası 2-kurs talabasi
+998908152827 shokirxonovaezozaxon@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada koreys va o‘zbek xalqlarining ilk she‘riy janrlari “Hayanga (흥가)” va “Barmoq vazni” janrlarining o‘zaro farqli va o‘xshash jihatari yoritib berilgan. Bu nazm turlari qadimda folklyor namunalari bo‘lib, keyinchalik she‘riy janr sifatida shakllangan. Mazkur nazm namunalari kuylangan mavzular o‘xshashligi hamda qofiyalardagi qochirimlilik kabi xususiyatlari kuzatiladi.

Kalit so‘zlar: Vazn, qofiya, hyanga, she‘riy janr, folklor elementlari.

“She‘riyat qalbning huzur-halovati, ozuqasidir. Bunday yuksak huzur, kayfiyat ko‘ngillarda olijanoblik, pastkashlikdan insonni uzoqlashtiruvchi his-tuyg‘ular uyg‘otadi, ruhan yuksaltiradi”¹.

Nazm bog‘ida sayr qilib ko‘rgan kishi borki, adabiyotda nafaqat adabiyot balki olam va borliqdagi hayotiylikni shunchaki ko‘z orqali ko‘rib xulosa qilmaydi. Nazmiy so‘z orqali yuzaga kelgan dunyo – komillikning oliy darajasi. Ushbu tushunchadan kelib chiqib, adabiyotni bir chinor deb oladigan bo‘lsak, she‘riyatni uning ajralmas hamda, barg va shoxlariga zavq beruvchi bir ildiz sifatida tasavvur qilsak bo‘ladi. Ya‘ni qaysi o‘rinlarda chinor ildizi kabi insoniyatning ruhiy kechinmalariga ta‘sir ko‘rsata oladi? Bu savolga Goratsiyning adolatli fikri orqali javob topishimiz mumin. Uning ta‘kidlashicha: “She‘rda so‘zning salmog‘ini og‘irlashtirish uchun nafaqat turoqlar go‘zal bo‘lmog‘i, balki bu so‘zlar o‘quvchilar qalbini to‘lqinlantirishi, ko‘ngillarda beqiyos go‘zal his-tuyg‘ular paydo qilishi ham zarur”².

She‘riyatga odam yaralishidan to bugungi kungacha yetarlicha e‘tibor qaratilib, ziyoli insonlar orasida o‘z o‘rnini hali-hamon yo‘qotgani yo‘q. Ammo bu ulkan davr mobaynida ushbu janrning ko‘plagan turlari yaratilib, ulardan bizgacha yetib kelgan va yetib kelmasada o‘z davrida zo‘r mahorat egalari orqali yaratilib ishlatilgan turlari mavjud. Biz bilgan va bilmagan she‘riy janrda yozilgan nazmlarni davr jihatidan bo‘lib o‘rganilsa, e‘tibordan chetda qolgan qismlari ham bo‘lishi mumkin. Xususan, biz tahlilga tortgan koreys va o‘zbek adabiyotlarining ikki davlat xalqi uchun ham mashhur bo‘lgan she‘riy janr turlari serob. Ammo ulkan daryoning suvi bir tomondan to‘lmaganidek, ikki davlatdagi serob ijod mahsullari ham o‘ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi. Masalan, so‘zning o‘z va badiiy ma‘nosi, kontekstdagi jozibas, badiiy matn zamiriga yashirilgan mazmun, shakl

¹ Лотман Ю.И.Сотворение Карамзина. -М.: Книга, 1987. – С. 225.

² История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли” –М.: Искусство,1964. – С.269.

jihtidan ko'rinish, mavzularning tanlanishi shu va shunga o'xshash qismlarida izohlamoqchi bo'lgan fikrimizni dalili bo'lishi mumkin. Maqolada koreys va o'zbek mumtoz she'riyatida uzoq yillik kelib chiqish tarixiga ega, ijodkorlar namunasida salmoqli o'ringallagan, davlatlarning boshlang'ich nazmining asosiy negizlaridan bo'lgan Hyanga va Barmoq usuli janrlari haqida fikr yuritimiz va aql tarozisiga tortib tahlil qilamiz.

Koreys adabiyotining tamalini qadimgi urf-odatlar, ritual harakatlar, lirikani rivojlantirishning asosi bo'lgan qo'shiqchilik bilan bog'liq an'anaviylik tashkil etadi. Shundan bo'lsa kerak, she'riyat koreyschada "Hyanga" ("Ona vatan qo'shiqlari" yoki "Ona tilida bitilgan qo'shiqlar") deb ataladi³.

A.F.Trotsevich ta'kidlaganidek, bu she'riyatning bir turi sifatida umumiy nomi bo'lib, Silla davlatida keng tarqalan (IV – VII asrlar). U Sillaning birlashishi bilan taraqqiy etgan⁴.

O'zbek adabiyotida eng qadimiy she'riy janr deb ko'p hollarda g'azal janri tushuniladi. Ammo g'azal janri yurtimiz sarhatida XIV asrda yuzaga kelganini hisobga olsak, bu davrdan oldin ham insonlar yashagan va adabiyot orqali ijod qilishgan. Bundan kelib chiqadiki, g'azal o'zbek adabiyotidagi eng qadimiy she'riy janr turi emas. G'azal janridan oldin shoirlar barmoq vaznida ijod qilishgan. Ushbu janr turi o'qilishga oson va ijodkorning ichki kechinmalarini o'quvchiga yetkazishi qulay hisoblanadi.

Hyanga janrida yaratilgan ijod namunalari asosan xalqning ijtimoiy holatini, insonda kechayotgan jilovlab bo'lmas his tuyg'ularini, oshiqni yorga bo'lgan muhabbatini zo'r mahorat bilan tasvirlashga ko'maklashgan. Ammo biz taqqoslayotgan janrlarimiz foydalanish davriga diqqatni qaratadigan bo'lsak, juda ham uzoq tarixga nazar solishimizga undamoqda. Bundan kelib chiqadiki, u davr ijodkorlari she'rlarini izohlarsiz tushunib bo'lmaydi.

E'tibor qaratafigan bo'lsak, Koreya tarixida urushlar juda ham ko'p bo'lib o'tgan. Shu bois ham koreys adabiyotini davrlashtirishni podshohliliklar va asrlar kesimi orqali o'rganiladi. Uchpodshohlik birlashgandan so'ng o'ziga xos she'riy usul Hyangalar yuzaga keladi. Koreys adabiyotida ilk she'riy tur Hyanga hisoblanadi. Ular 10 misrali bo'lgan. X asrgacha bo'lgan koreys adabiyotida nafaqat Xitoy balki Hind adabiyotining ham ta'siri bo'lgan. Madaniyatlar qo'shiluvi, buddaviylik matnlari qiyinligi, ijtimoiy muhitga nisbatan xalqning javobi sifatida Hyangalar vujudga kelgan. O'z navbatida Hyangalar iltijo, hitob, yupanch, pand-nasihad, murojaat, iltimos va shunga o'xshash xususiyatlarni o'zida aks ettirgan. Shuning bilan birgalikda yuqorida aytib o'tilganidek, ularning ma'nolarini shunchaki o'ylab yuzaga chiqarib bo'lmaydi. Fikrimizning dalili sifatida koreys adabiyotining qadimgi davr she'riyatida mavjud bo'lgan ba'zi qadimiy qo'shiqlar, ya'ni Hyangalarni ko'rib chiqamiz.

Kuchjiga

(Kuchji qo'shig'i)

Toshbaqa, toshbaqa.

Qani chiqar boshingni,

Agar boshing chiqarmasang,

³ Klassik koreys she'riyati antologiyasi. -T.: "Istiqlol", 2013. – B.6.

⁴ Троцевич А.Ф. История корейской традиционной литературы(до XX в). –М.: СПб., 2004. – Б. 20.

Qovuramiz taning olovda.

Bu xalq qo'shig'i eramizning 42-yilida Silla davlatining qirolu Yuri hukmronlik qilgan davrda tug'ilgan. Qo'shiq duo xarakteriga ega bo'lib, unda xalqning ishonch-e'tiqodi va orzu-umidlari o'z ifodasini topgan. Bular tufayli kishilar o'sha ezgu orzu-umidlariga erishishga harakat qilishgan.

Qo'shiqdagi "bosh" so'zi "asosiy", "boshchilik qiluvchi", ya'ni "hukmdor qirol" ma'nosida qo'llangan. Xalq har doim o'z qirolining omma oldiga chiqishini, ya'ni "o'z qobig'i – saroyidan, qirollikdan "boshini chiqarishi"ni istagan"⁵.

Ko'rinib turibdiki, she'rdagi so'zlar o'z ma'nosidan ancha yiroqda. Toshbaqa obrazi orqali katta lavozim egasi bo'lmish yurt podshosiga murojaat qilinmoqda. Oddiy xalq o'z fikrni erkin bildirishga barcha davrlarda qiyinchilikka uchragan. Ammo yurt fuqarolarining dard-g'ami biz tahlil qilayotgan she'r va adabiyotning boshqa janr turlari orqali o'z aksini topgan.

Marhuma opamni eslab

Qarshingda turar ikki yo'l:
Biri –hayot, boshqasi –o'lim.
Sen ketding siltab qo'l,
Demay bir og'iz shirin so'z.
Kuz kelsa daraxtlardan,
To'kilar duv-duv yaproq.
Olib ketar uni shamol,
Qayoqlarga noma'lum...
Qachonlardir olis bir o'lkada,
Diydor ko'risharmiz sen bilan⁶.

Hyanganing boshlanishi asl hayotning qonuni ila bo'lib, hayot va o'limni eslatib kelgan. Bu Hyangaga dunyoviy bo'yoqlar berilganligi bois, inson qaysi millatdan bo'lishidan qat'iy nazar tushunib yetadi. Asarda singil opaning xotirasi bilan hamda uning tushlariga aylanib yo'qolib borayotgan siyrati bilan suhbat tasvirlangan. Hyanga ichida kuz faslining keltirilishi va daraxt barglarini aynan shamol olib ketishi, bu davlatning iqlimi haqida ham ma'lumot borligiga ishora qilinmoqda. Qo'shimcha sifatida yana bu holatni inson umrining tugalida, uning ruhini barglarni olib ketgan shamol kabi keyingi hayotga olib ketilishi yoritilgan, desak mubolag'a bo'lmaydi. She'rning oxirgi misralarida diydor ko'rishish olis bir o'lkaga qoldirilish kuzatiladi. Bu misralar orqali buddaviylik dinida ham o'limdan so'ng hayotga ishonch borligini ko'rishimiz mumkin.

O'zbek she'riyatining barmoq janri ilk namunalarini lirik folklor janrida namoyon bo'ladi. U vaqtgacha ijod olamida Aruz vazni ommalashgan hisoblangan. "Lirik folklor namunalariga xalq dostonlari, termalar, xalq qo'shiqlari va h.k. O'zbek she'riyatidagi

⁵ Klassik koreys she'riyati antologiyasi. -T.: "Istiqlol", 2013. – B.12.

⁶ Klassik koreys she'riyati antologiyasi. -T.: "Istiqlol", 2013. – B.19.

hammaga birdek manzur bo'lgan, barchaning ko'nglidan joy olgan va eng ko'p yozilgan she'rlar aynan mana shu vaznga to'g'ri keladi. Barmoqning ikki sodda va qo'shma turlarida bitilgan she'rlar o'qilishi bilan ham, ijrosi, tinglovchiga yetib borishi hamda unga ta'sir qilish darajalari ham turlicha. Ikki turda ham bir xususiyat bor, ya'ni bo'g'inlarning soni she'rning ohangdorligi va musiqiyiligiga ta'sir etadi. Qo'shma vaznda yaratilgan she'rlarda ko'proq jo'shqinlik bilini turadi. Chunonchi, xalq qo'shiqlari va xalq dostonlarida ko'proq qo'shma vazndan foydalanilgan”⁷.

Barmoq vaznida datslab Ahmad Yassaviy o'z hikmatlari orqali ijod qilgan. U bilan birgalikda Sulaymon Baqirg'oniy ham hikmatlar yozgan. Xususan:

Hikmatlar

Ayo mo'min, kirgil yo'lg'a murod istab,
Jon bahridin o'tgin Rahim Rahmon uchun.
Gunohingga pushaymon bo'l sidqing birla,
Tavba qilg'il rahm etguvchi G'ufyon uchun.
Tanda joning mehmon erur necha kunlar,
Qon yig'lag'il qayg'u birla uzoq tunlar.
Nechuk bo'lg'oy holim debon yiroq yo'llar,
Shoyad qabul qilg'oy sandek hayron uchun⁸.

Ko'rinib turganidek, Yassaviy hikmatlarida insonning ichki kechinmalari Hyangalar kabi – iltijo, pand-nasihat, murojaat qilish orqali tasvirlangan. Yassaviy ijodidan oldinroq barmoq tizimidagi she'rlarning ilk namularini “Devonu lug'ati turk” asarida ko'rishimiz mumkin. “Devoni lug'atit turk”dagi qo'shiqlar barmoq tizimining ilmiy-nazariy asoslarini ochish uchun imkon beradi.

Olib borgan izlanishlarimiz shuni ko'rsatadiki, ikki xalqda ham mavjud janrlar dastlab oddiy xalq orqali yaratilib, og'izdan og'izga o'tib bizgacha yetib kelgan. Ya'ni ular folklor elementlari hisoblanib, keyinchalik she'riy janr sifatida shakllangan. Koreys adabiyotida yaratilgan Hyangalar she'riy usulda yozilsada, ularda qofiya, she'riy vazn va turoq kabi tushunchalar mavjud emas. Hyangalarga she'r sifatida qaralgan bo'lsada, ular qo'shib qilib kuylangan, o'qilmagan. O'zbek adabiyotidagi barmoq vaznida ham aynan mana shu jihatlar ko'zga tashlanadi. Hyangalar bilan qiyoslangan barmoq vaznida esa, qofiya va vazn e'tiborli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov A. O'zbek she'riyatida barmoq she'r tizimining taraqqiyoti (<https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-she-riyatida-barmoq-she-r-tizimining-taraqqiyoti/viewer>)

⁷ Abdurahmonov Asad. O'zbek she'riyatida barmoq she'r tizimining taraqqiyoti (<https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-she-riyatida-barmoq-she-r-tizimining-taraqqiyoti/viewer>)

⁸ Nodirxon Hasan. Xo'ja Ahmad Yassaviy Devoni hikmati (Yangi topilgan namunalar). – T.: Movarounnahr, 2004. – B.4.

2. Klassik koreys she'riyati antologiyasi. –T.: “Istiqlol”, 2013.
3. Nodirxon Hasan. Xo'ja Ahmad Yassaviy Devoni hikmati (Yangi topilgan namunalar). – T.: Movarounnahr, 2004.
4. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. –М.: Искусство, 1964.
5. Лотман Ю.И. Сотворение Карамзина. - М.: Книга,1987.
6. Троцевич А.Ф. История крорейской традиционной литературы (до XX в). –М.: СПб., 2004.